

АКО И ТИ САКАШ КНИГИ...

Издавачка куќа САКАМ КНИГИ

www.sakamknigi.mk

На светот има толку многу книги, а толку малку време...

Строго избрани одлични наслови за сите кои сакаат книги
со уникатни приказни достоини за нивното време...

Наслов на оригиналот

Once & Then, omnibus edition

© Morris Gleitzman, 2009

Copyright © за македонското издание

Издавачка куќа Сакам Книги, 2020

Издавач Издавачка куќа Сакам Книги

Преведувач на „Еднаш“ Деана Здравева

Преведувач на „Тогаш“ Викторија Гаврилова

Лектор Марија Иванова

Уредник Деана Здравева

Компјутерска обработка Диме Спасев

Дизајн на корица Диме Спасев

Печатење Печатница Графостил - Скопје, 2020

Тираж 1500 примероци

Сите права за книгата се задржани. Ниту еден дел од ова издание не смее да биде препечатуван, копиран или објавуван во која било форма или на кој било начин во електронските или печатените медиуми, без согласност од издавачот.

**„Еднаш“
и
„Тогаш“**

Морис Глицман

АКО И ТИ САКАШ КНИГИ...

ПРВА КНИГА

Еднаш

Морис Глицман

За сите деца
чи приказни
никогаш не биле раскажани

ЕДНАШ живеев во едно сиропиталиште во планините, а не требаше да живеам таму и за малку ќе кренев бунт.

Сè беше заради морковот.

Знаете кога калуѓерката ќе ви стави многу жешка супа од голем метален казан и ќе ве натера да се навалите поблиску за да не искапе наоколу, па пареата од тенџерето ќе ви ги замагли очилата, а не можете да си ги избришете затоа што ја држите чинијата со рацете и очилата не се одмаглуваат дури ни кога им се молите на Бог Отецот, на Господ Исус Христос, на Богородица, на Папата и на Адолф Хитлер?

Е тоа ми се случува мене.

Некако успевам да си го најдам патот до мојата маса. Ги користам ушите за навигација.

Доди, кој секогаш седи до мене, гласно срка поради искривените заби. Ја држам чинијата високо над главата да не ми ја преврти некое од децата додека сум вака замаглен и се водам по сркањето на Доди за да стигнам до масата.

Го насетувам работ на масата и ја спуштам својата чинија, па си ги бришам очилата.

Во тој момент го здогледувам морковот.

Тој плови во мојата супа, огромен во споредба со парчињата зелка и ситните меурчиња свинска маст и неколкуте осамени топчиња леќа, заедно со делчиња од сивиот малтер од таванот во кујната.

Цел еден морков.

Не можам да поверувам. Три години и осум месеци сум во ова сиропиталиште и ниту еднаш досега

не сум добил цел морков во чинијата за вечера. Ниту кој било друг овде. Дури ни калуѓерките не добиваат по цел морков, а тие јадат поголеми порции од нас децата оти ним им е потребна дополнителна енергија затоа што се свети.

Овде на планината не можеме да одгледуваме зеленчуци. Дури ни ако многу се молиме. Тоа е така поради студеното време. Па ако на ова место се појави цел морков, најпрво сите му се восхитуваат, а потоа го сечат на доволно ситни парченца, за од него да можат да каснат шеесет и две деца, единаесет калуѓерки и еден свештеник.

Зјапам во морковот.

Во овој момент јас сум веројатно единственото дете во Полска со цел морков во својата чинија за вечера. Неколку секунди си мислам дека ова е чудо. Само што, не ќе да е тоа, затоа што чудата се случувале само во античко време, а сега е 1942 година.

Тогаш сфаќам што значи овој морков и морам брзо да седнам пред да ми откажат нозете.

Не можам да поверувам.

Најпосле. Ви благодарам Боже Оче, Господи Исусе Христе, Богородице, Папо и Адолф Хитлер. Колку долго го чекав ова.

Тоа е знак.

Овој морков е знак од мама и тато. Тие ми го испратиле мојот омилен зеленчук за да ми дадат до знаење дека нивните проблеми конечно се завршени. Да ми дадат до знаење дека после три долги години и осум долги месеци работите конечно се подобруваат за еврејските продавачи на книги. Да ме известат дека доаѓаат да ме однесат дома.

Да.

Зашеметен од возбуда, ги брцкам прстите во супата и го зграпчувам морковот.

За среќа, другите деца се концентрираат на сопствената вечера, гладно сркајќи си ги супите и зјапајќи во своите чинии во случај да најдат внатре некоја ронка месо или некоја ронка од гомно на стаорец.

Морам да се движам брзо.

Ако другите ми го видат морковот има да настагне бунт од љубомора.

Ова е сиропиталиште. На сите овде по правило родителите им се мртви. Ако другите деца дознаат дека моите родители не се мртви, тие многу ќе се вознемират и калуѓерките овде би можеле да си имаат проблеми со одговорните од католичкото седиште во Варшава за кршење на правилата.

„Феликс Сејнт Станислас“.

За малку ќе го испуштем морковот. Тоа е гласот на мајка Минка, грмнувајќи во мој правец од високата маса.

Сите погледнуваат нагоре.

„Немој да буричкаш низ храната, Феликс“, вели мајка Минка. „Ако си пронашол инсект во својата чинија, само изеди го и биди благодарен“.

Сите други деца зјапаат во мене. Некои се клештат. Други се муртат и се прашуваат што се случува. Јас се обидувам да не изгледам како дете кое штотуку си пикнало морков во џебот. Толку сум среќен што не ми е гајле колку ми горат прстите од врелата супа.

Мама и тато конечно доаѓаат.

Тие сигурно се долу во селото. Сигурно го испратиле морковот овде преку отец Лудвик за да ме изненадат.

Кога сите повторно му се враќаат на јадењето ѝ упатувам на мајка Минка една благодарна насмевка. Фино од нејзина страна што ја кажа онаа шега за да го одвлече вниманието од мојот морков.

Мама и тато го избраа ова сиропиталиште од две причини: прво затоа што беше најблиску, а второ поради добрината на мајка Минка. Кога ме носеа овде, тие ми кажаа дека мајка Минка долги години купувала од нивната книжарница - порано пред работите да станат тешки за еврејските книжари - и ниту еднаш не критикувала некоја книга.

Мајка Минка не ја гледа мојата насмевка, таа е презафатена со гледање во масата на Сејнт Кожимиеш, па ѝ упатувам една благодарна насмевка и на сестра Елвира. Ни сестра Елвира не ја здогледува мојата насмевка затоа што е презафатена со служење вечера на преостанатите деца и сожалува едно девојче кое плаче поради тоа што имало многу малтер од кујнскиот таван во нејзината супа.

Многу се фини, овие калуѓерки. Ќе ми недостигаат кога мама и тато ќе ме однесат дома и нема веќе да бидам Католик, туку пак ќе си бидам Евреин.

„Нема да го јадеш тоа?“ вели еден глас до мене.

Доди зјапа во мојата чинија. Неговата е празна. Си ги чисти забите со јазик и можам да видам дека се надева дека ќе ја грабне и мојата супа.

Преку неговото рамо, Марек и Талек се подбиваат.

„Порасни, Додек“, вели Марек, но во неговите очи има искра надеж дека и тој можеби ќе добие малку од супата.

Еден дел од мене сака да му ја дадам супата на Доди затоа што неговите мајка и татко се разболеле и умреле кога тој имал три години. Но ова се тешки времиња и храната е оскудна, па дури и кога стомакот ти е исполнет со возбуда и радост, сепак мораш да се присилиш да јадеш.

Се присилувам.

Доди се исклештува. Тој знаеше дека сакав да ја изедам супата. Самата помисла дека не би сакал е толку откачена што обајцата нè тера да се закикотиме.

Тогаш престанувам. Наскоро ќе морам да се збогувам со сите овде. Тоа ме натажува. И кога другите деца ќе видат дека мама и тато се живи, ќе знаат дека не бев искрен со нив. Тоа уште повеќе ме растажува.

Си велам себеси да не бидам будалест. Не е дека тие ми се пријатели, не баш. Не можеш да имаш пријатели кога водиш таен живот. Со другарите можеш премногу да се опуштиш и да ти се испуштат некои работи и тогаш тие ќе знаат дека цело време си им раскажувал само приказни.

Но Доди го чувствувам како мој пријател.

Додека привршувам со супата се обидувам да смислам што добро можам да направам за него. Нешто со што би можел да му покажам дека ми е мило што го познавам. Нешто што би му го подобрило малку животот овде откако јас ќе заминам, откако ќе се вратам во својот сопствен дом со своите сопствени книги и своите сопствени мама и тато.

Точно знам што можам да направам за Доди.

Сега е моментот. Селекцијата за бањање штотуку започна.

Мајка Минка стои на чело, го проверува Џозеф дали е валкан. Тој се тресе. Сите ние се тресеме. Оваа бања е кочан ладна, дури и сега преку лето. Веројатно затоа што е огромна и се наоѓа под ниво-то на земјата. Во античко време, кога за првпат бил изграден овој манастир, оваа бања веројатно ја користеле за уметничко лизгање.

Мајка Минка отсечно покажува со брадата накај излезот. Џозеф си ги дофаќа алиштата и се залетува да излезе, среќен што спаси жива глава.

„Среќно говедо“, вели Доди, тресејќи се.

Јас излегувам од редот и тргнувам нагоре кон мајка Минка.

„Извинете, Мајко“, вела.

Таа како да не ме забележува. Втренчено гледа во Борис, кој половина игралиште го пикнал под ноктите на рацете и нозете. А добар дел напикал и под пазувите. Можам да видам дека мајка Минка кај и да е ќе покаже со брадата кон бањата.

Ох, не, речиси премногу доцнам.

Тогаш мајка Минка се врти кон мене.

„Што е?“ вели таа.

„Ве молам, Мајко“, вела со итност. „Може ли Додек прв да се бања?“

Момчињата зад мене во редицата почнуваат да мрморат. Не погледнувам во Доди. Знам дека тој ќе разбере што се обидувам да направам.

„Зошто?“ вели мајка Минка.

Правам чекор поблиску. Ова е помеѓу мене и мајка Минка.

„Знаете дека родителите на Додек имаат починато од тешка болест“, вела. „Па така Додек одлучи дека сака да биде доктор и да го посвети својот живот на лечење болести низ целиот свет. Работата е во тоа што, како иден доктор тој мора да се навикне на висока хигиена со тоа што ќе се мие со многу топла и чиста вода“.

Го задржувам воздухот и се надевам дека Доди не ме слуша. Тој всушност сака да коле свињи и се плашам дека може да каже нешто во врска со тоа.

Мајка Минка ме погледнува.

„Врати се назад во редицата“, вели таа.

„Тој навистина мора прв да се бања секоја недела“, велем. „Како доктор“.

„Веднаш“, грмнува мајка Минка.

Не се расправам. Со мајка Минка тоа не е паметна работа. Калуѓерките може да имаат добро срце, но сепак да се насилни.

Додека поминувам, Доди ми упатува благодарен поглед. Јас му упатувам извинувачки. Знам дека не би му пречела приказната за докторот. Тој ги сака моите приказни. Освен тоа мислам дека навистина би бил добар доктор. Еднаш, откако ѝ ги откорна нозете на една мува, отпосле успеа неколку повторно да ѝ ги прикачи за телото.

Ох, овој камен под навистина е студен на боси нозе.

Тоа е нешто што Доди би можел да го направи во иднина. Да дизајнира системи за греење на бањи. Се обложувам дека до 2000 година секоја бања во светот ќе биде со греење. Подови и сè останато. Со работи кои ќе ги собираат стапчињата и камчињата од водата за бањање.

Погледни, Борис прв влегува и водата веќе е кафена. Можам да замислам каква ќе биде кога конечно јас ќе дојдам на ред. Студена, со повеќе камчиња во неа отколку во нашата супа.

Ги затворам очите и помислувам како ме бањаа мама и тато. Пред огништето со чиста вода и многу топли мокри преградки и уште повеќе приказни.

Едвај чекам повторно да се бањам така.

Побрзајте, мамо и тато.

ЕДНАШ останав буден цела ноќ додека ги чекав
мама и тато да пристигнат.

Тие не пристигнаа.

Но во ред е. Никој не вози нагоре по тој тесен
карпест пат од селото во темница, освен отец Лудвик.
Тој вели дека Бог му помага нему и на неговиот коњ
околу управувањето.

Мама и тато никогаш не беа многу религиозни,
па тие веројатно не би ризикувале.

Ќе стигнат кога ќе се раздени.

Она што ме секира сега е дали тие ќе ме пре-
познаат по три години и осум месеци.

Знаете кога имате нова фризура или ќе ви падне
заб, па вашите родители упорно зборуваат дека си-
гурно сте детето на чевларот подолу на улицата?

Е па јас се имам променето и повеќе од тоа. Кога
пристигнав на ова место бев полничок и мал, со
пеги и два паднати заба. Сега сум речиси двапати
повисок, со очила и со сите заби на број.

Го притискам челото на студеното стакло од
прозорецот над мојот кревет, загледан во небото
додека тоа почнува да осветлува и си велама да не
бидам будалест. Се потсетувам што ми кажаа мама
и тато кога ме донесоа овде.

„Нема да те забравиме“, прошепоте мама низ
солзи. Точно знаев што кажувавше со тоа. Дека тие
нема да забораваат да дојдат по мене откако ќе ги ре-
шат проблемите со книжарницата.

„Никогаш нема да те забравиме“, рече тато со
зарипнат глас и точно знаев што сакаше да каже и
тој со тоа. Дека кога ќе дојдат, макар и да се имам
многу променето, тие ќе знаат дека сум јас.

Сонцето назира од зад манастирските порти. Сега кога надвор се разденува, не се чувствувам толку вознемирено.

Плус, и ништо друго да не успее, си ја имам својата тетратка.

Кориците на тетратката се малку извалкани од тогаш кога на час морав да им ја грабнам од раце на Марек и Борис. Сакав да ги спречам да почнат да читаат и се истури малку мастило, но освен тоа, изгледа исто како кога ми ја дадоа мама и тато. Ова е единствената тетратка со жолти картонски корици во целото ова место. Па тие дефинитивно ќе ја препознаат ако ја држам некако очигледно кога ќе пристигнат.

И кога ќе ја прочитаат, ќе знаат дека јас сум нивниот син затоа што е преполна со приказни што ги имам напишано за нив. За нивните патувања низ цела Полска за да откријат зошто одеднаш почна да им станува толку тешко да ја снабдат нивната книжарница. Пишува за тато како се бори со дива свиња што јаде автори. За тоа како мама спасила печатач за книги кој бил киднапиран од пирати. Како таа и тато ги преминале границите кон Германија и пронашле огромни купови со многу добри книги поставени како потпирачи за расклатени маси.

Добро, поголемиот дел од приказните се малку преувеличени, но тие сепак ќе можат да се препознаат во нив и да знаат дека јас сум нивниот син.

Каков е тој звук?

Тоа е кола или камион, еден од оние на кои не им треба коњ затоа што имаат мотор. Се искачува нагоре по ридот. Можам да слушнам дека се приближува.

Ене ги сестра Елвира и сестра Гразина, преминаваат низ дворот за да ги отворат портите.

Мамо и тато, конечно пристигнавте.

Толку сум возбуден што ги замаглувам и прозорецот и моите очила. Ги бришам со ракавот на пижамите.

Една кола бучно навлегува во дворот.

Мама и тато сигурно ја замениле за старата кола со која разнесуваа книги од книжарницата. Право да ви кажам, тие отсекогаш биле модерни. Тие беа првите книжари во цела област што имаа скала во својата книжарница.

Едвај можам да дишам.

Половина од децата во заедничката спална соба се сега станати од своите кревети, со носовите залепени за прозорецот, исто како мене. Во секој момент ќе ги видат мама и тато.

Одеднаш не ми е гајле дали некој ја знае мојата тајна. Можеби тоа ќе им даде надеж на некои од децата дека е можно властите да направиле грешка, па и нивните мајки и татковци сепак да се живи.

Чудна работа. Прозорците од колата се замаглени, па не можам јасно да видам, но изгледа како да има повеќе од двајца во колата. Сигурно мама и тато му понудиле превоз на отец Лудвик. И на неколкумина од неговите роднини кои сакале да излезат малку.

Не можам да откријам кои од нив се мама и тато.

Ја држам мојата тетратка крената нагоре за тие да можам да ја видат.

Вратите од колата се отвораат и луѓето излегуваат.

Јас зјапам, неподвижен од разочарувањето.

Тоа не се мама и тато, тоа е само некоја група мажи во костуми со некакви ленти на надлактиците.

„Феликс“, вели Доди со итност, грабнувајќи ме додека брзам да излезам од собата. „Ми треба твоја помош“.

Му упатувам еден молежлив поглед. Зарем тој не може да види дека и јас правам нешто итно? Да дозвонам од мајка Минка дали мама и тато испратиле и некаква порака заедно со морковот за да кажат кога точно ќе пристигнат. Го носам морковот со себе за да ѝ го освежам помнењето на мајка Минка.

„Јанкиел е“, рече Доди. „Се крие во тоалетот“.

Воздивнувам. Јанкиел е овде само две недели и сè уште се плаши од странци.

„Кажи му дека нема за што да се секира“, му велам на Доди. „Мажите во колата се веројатно само службени лица од католичкото седиште. Сигурно дошле само за да проверат дали сите наши родители се починати. Наскоро ќе си заминат“.

Лежерно слегнувам со рамениците за Доди да не може да види колку сум вознемирен во врска со офицерите. И колку очајно се надевам мајка Минка да не ја заборавила приказната на која се договоривме во врска со моите родители. За тоа дека починале во земјоделска несреќа. Трагично.

„Јанкиел не се крие од луѓето во колата“, вели Доди. „Се крие од одредот за малтретирање“.

Доди покажува со прст. Марек, Талек, Адок и Борис се собираат во тоалетите до заедничката спална соба.

„Ајде“, вели Доди. „Мораме да го спасиме“.

Доди е во право. Не можеме да го оставиме Јанкиел на милост и немилост на одредот за малтретирање. Марек и останатите не го оставаат на мир уште откако дојде. Тој е нивната прва нова жртва за малтретирање после три години и осум месеци.

После мене.

Доди ја клоца вратата од тоалетот и ја отвора. Влегуваме внатре. Марек, Талек, Адок и Борис го собориле Јанкиел и тој сега клечи на колена. Јанкиел

ги моли да го пуштат. Неговиот глас малку одекнува затоа што половина од неговата глава му е пикната во тоалетната школка.

„Не давај отпор“, му вели Талек на Јанкиел.
„Ова нема да боли“.

Талек греша. Ќе боли. Болеше кога истото ова ми го направија мене пред три години и осум месеци. Секогаш боли кога ти ја пикаат главата во тоалетна школка.

„Чекајте“, извикувам јас.

Одредот за малтретирање се врти и погледнува во мене.

Знам дека она што ќе го кажам следно или ќе го спаси Јанкиел или нема. Очајно се обидувам да смислам нешто добро.

„Неговите родители ги има прегазено коњ“, велам.

Сега и новото дете зјапа во мене.

Цврсто ја стегам мојата тетратка и ѝ дозволувам на мојата имагинацијата да преземе.

„Огромен коњ“, продолжувам. „Доживеал срцев удар додека ја орал земјата и паднал во калта врз мајка му и татко му, а бил претежок за да може тој да го одвлечка од нив, па морал да се грижи за нив цел ден и цела ноќ додека животот полека се цедел од нив. И знаете ли кои биле последните зборови што му ги кажеле на својот син пред умирање?“

Мојам да видам дека одредот за малтретирање нема поим.

Ниту пак новото дете.

„Го замолиле да се моли за нив секој ден“, велам.
„Во истото време кога починале“.

Чекам своето на капелата да се стиши откако означат седум часот.

„Во седум часот наутро“, вела.

Сите размислуваат за штотуку кажаното. Одредот за малтретирање изгледа несигурно. Но ничија глава не пикаат во тоалетната школка, што е добар знак.

„Тоа е само уште една од твоите приказни“, со подбив вели Талек, но можам да видам дека не е сигурен.

„Брзо“, вели Доди. „Слушам дека доаѓа мајка Минка“.

И ова исто така е приказна затоа што мајка Минка е долу во дворот со службениците од католичкото седиште. Но Марек и останатите изгледаат уште понесигурно. Си разменуваат погледи, а потоа истрчуваат од тоалетите.

Доди уморно се врти кон Јанкиел.

„Што ти рековме?“ вели Доди. „За тоа да не доаѓаш овде сам?“

Јанкиел ја отвора устата за да одговори, а потоа повторно ја затвора. Наместо тоа погледнува преку нас, во обид да погледне долу во дворот.

„Си заминаа ли?“ вели тој.

Доди кима и покажува кон заедничката спална соба.

„Борис шлага кал на твојот кревет“, вели тој.

„Мислам на луѓето во колата“, вели Јанкиел.

Тој изгледа подеднакво исплашено како и од одредот за малтретирање.

„Наскоро ќе си заминат“, вела. „Мајка Минка се справува со нив“.

Јанкиел почнува малку да се смирува, но само малку. Се прашувам дали и тој крие дека има живи родители.

„Фала што ме спасивте“, вели тој. „Добра ти беше приказната за тоа дека моите родители ги згизил коњ“.

„Се извинувам ако тоа ти врати лоши спомени“, вела.

„Не“, вели Јанкиел. „Моите родители умреа од премрзнување“.

Зјапам во него. Ако е вистина, тоа е ужасно. Сигурно нивната бања се наоѓала надвор на отворено или нешто такво.

Јанкиел погледнува во мојата тетратка.

„Смислуваш многу приказни?“ прашува.

„Понекогаш“, вела.

„Мене не ме бива многу за приказни“, вели тој.

Додека одиме кон заедничката спална соба се прашувам дали Јанкиел е Евреин. Има темни очи како моите. Но не го прашувам. И да е, нема да признае. Не овде.

Доди останува со Јанкиел, кој повторно нервозно сирка низ прозорецот, а јас се упатувам надвор, надевајќи се дека мајка Минка се ослободила од службениците, па ќе можам да ја прашам за мама и тато.

Додека брзам надолу по скалите и јас сиркам низ прозорецот.

Во дворот мајка Минка се расправа со човекот. Таа мавта со рацете, нешто што го прави само кога е во многу лошо расположение.

Застанувам и зјапам.

Каков е тој чад?

Тие палат оган. Овие мажи палат логорски оган во дворот. Зошто го прават тоа? Сигурно не за да се стоплат; сонцето е веќе високо на небото и денес ќе биде топол ден.

Можам да видам зошто мајка Минка е толку лута. Чадот навлегува во капелата и во училниците и во заедничката спална соба на девојчињата.

Ох, не, штотуку видов што палат мажите.

Тоа е ужасно.

Да го видат ова мама и тато, ќе прснат да плачат.

Другите калуѓерки се долу во дворот, а некои од нив си ги држат лицата в раце.

И самиот сум многу вознемирен.

Овие мажи палат книги.